

Сініцький А.Ц.

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, політології та психології
Житомирського національного агроєкологічного університету

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНИ

Ключові слова: регіональні особливості релігійності України, географічні регіони, релігія як соціальний інститут та форма суспільної свідомості, релігійні конфесії.

Keywords: regional characteristics of religion Ukraine, geographic area, religion as a social institution and a form of social consciousness, religious denomination.

Аналіз наукових джерел та сучасної соціокультурної ситуації в Україні дозволяють дійти висновку, що відродження української культури вимагає і відродження органічно пов'язаної з важливими історичними традиціями народного життя релігії, як духовного феномена. В Україні розпочався новий етап розвитку релігійних конфесій. Всупереч наївним прогнозам, які робили багато відомих мислителів різних часів, релігія як соціальний інститут та форма суспільної свідомості залишається важливим чинником суспільного життя і в сучасну епоху і залишиться ним принаймні у найближчому майбутньому.

Відтак, проблема збереження релігійних традицій постає особливо актуальною поряд з проблемою збереження національної ідентичності, з чим пов'язано відродження релігійних традицій, коли наука і релігія як форми суспільної свідомості починають інтегруватися, найбільш переконливим свідченням чого є фундаментальна праця «Ми віруємо» (1996 р.), авторами якої є КОЛЕКТИВ провідних науковців США (серед них - 24 лауреати Нобелівських премій з біології, хімії і фізики). У книзі (яка стала бестселером) науковці Сполучених Штатів Америки проголосили свою віру у Творця світу та заявили, що на підставі сучасних наукових даних виявлена гармонійна упорядкованість та узгодженість у будові людини і Всесвіту.

Значимо, що розвиток релігійної сфери України актуалізує потребу у дослідженні аналізу регіональних особливостей релігійності України, що виявляє такий напрям аналізу еволюції релігійної свідомості, якій притаманна складна внутрішня структура, яка зумовлюється її об'єктом і предметом дослідження та залежить від особливостей розвитку релігійної сфери, від територіальної організації.

Дослідження регіональних особливостей релігійності українського соціуму спираються на вітчизняну релігієзнавчу науку, де (у працях А.М. Колодного, Б.О. Лобовика, П.Л. Яроцького, Л.О. Филипович, О.Н. Сагана та багатьох інших учених) опрацьовані проблеми, пов'язані з теорією й історією релігії. Питання свободи совісті та державно-церковних відносин досліджуються у роботах В.Д.Бондаренка, М.М. Заковича, М.Ю.Бабія, В.Є.Єленського, В.О.Пашенка тощо. Проблема гуманізму та релігійні аспекти української духовності вивчаються такими сучасними дослідниками як А.М.Колодний, Л.О.Филипович, А.І.Пашук, В.П.Мельник, М.В.Кашуба, М.Г.Братасюк, О.І.Гринів, А.А.Фартушний, М.Гайковський та інші.

Особливо важливим для нас є дослідження українських релігієзнавців котрі досліджують територіальні організації релігійної сфери на різних георосторо-вих рівнях, які знайшли відзеркалення у працях А.С. Ковальчука, О.О. Любіцевої, К. В. Мезенцева, С. В. Павлова, В. О. Патійчука, О. І. Шабля, Л. Т. Шевчук та ін.

Відтак, **метою** нашої статті є виявлення деяких регіональних особливостей релігійності України у контексті аналізу актуалізації релігійних конфесій у певних релігійно-географічних регіонах України.

Суттєво, що спеціальне широкомасштабне комплексне дослідження територіальної організації релігійної сфери України є однією із важливих умов вирішення багатьох соціально-економічних проблем територіальної організації українського суспільства [1, 38-40].

Відмітимо, що завдяки певній нормалізації державно-церковних стосунків, створенню реальної бази для функціонування релігійних організацій, загальній демократизації українського суспільства відбувається бурхливий процес відродження релігійно-церковного життя. За роки існування незалежної України мережа релігійних громад зросла майже на 3,5 тисячі одиниць. Найбільше новоутворених релігійних громад з'явилося у Закарпатській, Київській, Тернопільській, Львівській областях та Республіці Крим.

Нині Україна - це багатоконфесійна держава, де офіційно діє більш ніж 30 тис. релігійних громад, 100 конфесій, напрямків і толків. Найпомітнішими серед них є: Українська Православна Церква Московського Патріархату (УПЦ - МП), Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ-КП), Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ), Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), Римо-Католицька Церква (РКЦ), Євангельські християни-баптисти (ЄХБ), християни віри Євангельської (ХВЕ), Адвентисти сьомого дня (АСД), свідки Єгови, а також мусульманська та іудаїстська релігійні конфесії, що становлять 97,1 % всієї релігійної мережі України.

Найвпливовішою складовою релігійного життя залишається православ'я. Загалом, станом на 2014 р. воно об'єднує більше 18 тис. громад, що становить більш ніж 52 % загальної кількості релігійних об'єднань.

Аналіз наукових історичних джерел та актуальної соціально-культурної ситуації засвідчує, що УПЦ - МП є домінуючою в українському православ'ї. На сьогодні вона складається з 35 єпархій, в яких діють 12714 громад віруючих, 214 монастирів, 20 духовних навчальних закладів, 109 періодичних видань, 4232 недільні школи та 35 братств. Церковну службу здійснюють 10456 священників. У 1991 р. церква отримала від Московської патріархії самостійність у управлінні, але канонічне підпорядкована патріарху Московському і всієї Русі - Кирилу. Управління церквою здійснює синод УПЦ на чолі з митрополитом Київським і всієї України Володимиром (Сабодан). Найбільша концентрація громад (УПЦ - МП) у східних та південних регіонах України.

УПЦ - КП керована патріархом Київським і Всієї Русі - України Філаретом (Денисенко), нараховує 34 єпархій, 4661 громаду, має 60 монастирів, 12 братств, 3132 служителів культу, 18 духовних навчальних закладів, 35 періодичних видань та 1461 недільну школу. Ця церковна організація виникла у червні 1992 р. в результаті об'єднання частини релігійних громад та духовенства УПЦ і УАПЦ. Управління церквою здійснює Вища церковна Рада на чолі з патріархом. Ця церковна організа-

ція виникла у червні 1992 р. в результаті об'єднання частини релігійних громад та духовенства УПЦ та УАПЦ. Управління церквою здійснює Вища церковна Рада на чолі з патріархом. Найбільше громад УПЦ-КП в Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській та Київській областях.

Українська Автокефальна Православна Церква нараховує 14 епархій, 1185 релігійних громад, близько 84 % яких знаходяться в Львівській області, 12 монастирів, 7 навчальних закладів, 294 недільні школи, 6 періодичних видань. Церковну службу здійснюють 706 священників. Структурне оформлення цієї релігійної організації було здійснене у 1990 р., коли на помісному соборі обрали першого в Україні патріарха (Мстислава). 1992 р. частина єпископату УАПЦ об'єдналася з окремими представниками УПЦ, утворивши УПЦ-КП. Противники цього об'єднання на чолі з патріархом Мстиславом не визнали здійсненого акту і невдовзі після смерті патріарха (вересень 1993 р.) провели свій помісний собор, обравши на ньому патріарха УАПЦ Дмитрія. На даний час очолює церкву предстоятель - митрополит Мефодій (Кудряков).

Досить активно відбувається відродження Української Греко-Католицької Церкви. УГКЦ на сьогодні нараховує 22 епархії, 3765 громад віруючих, 120 монастирів, 16 духовних навчальних закладів, 28 періодичних видань, 1291 недільну школу та 2 братства. Церковну службу здійснюють 2625 священників. До цієї церкви відносяться також 19 греко-католицьких епархій, що діють серед української діаспори в Австралії, Аргентині, Бразилії, Великобританії, Канаді, Німеччині, Польщі, Франції, Хорватії та США. В незалежній Україні здобула умови для динамічного розвитку і Римо-Католицька Церква. На сьогодні в державі діє 913 католицьких громад, що охоплюють всі області, 100 монастирів, 8 духовних навчальних закладів, 518 недільних шкіл, працюють 13 періодичних видань та 608 священнослужителів [2, risu.org.ua/uaindex/resources/statistics/].

Загалом, як зазначає Н.Ю. Белікова, у період релігійного відродження кінця 80-х - 90-х рр. XX століття розвиток конфесій в Україні йшов шляхом кількісного та якісного зростання релігійних організацій з поступовим зменшенням уваги з організаційно-інституційних питань до пастирського служіння, тобто з поглибленням внутрішнього змісту їх діяльності [3,16-22].

Відтак, з кінця 80-х рр.. загальна кількість релігійних організацій в Україні зростає у 5 раз. За цей час значно урізноманітнілася конфесійна карта країни: з 18 церков, конфесій та напрямків вона збільшилася до 100. В роботі проаналізовано динаміку приросту релігійних різних конфесій протягом досліджуваного періоду, а також релігійні відмінності у конфесійній конфігурації та насиченості релігійними організаціями. Автор доводить, що на початковому етапі мережа релігійних громад у західних районах зростала набагато швидше, ніж в інших районах, але на кінець 90-х рр. темпи приросту поступово вирівнялися. Так, якщо у 1998 р. на Захід припадало 13% загальноукраїнського зростання числа громад, то на Донбас та Дніпропетровщину - 14,5 на Південь - 18%. Дуже динамічно зростала кількість релігійних організацій у центральних районах: з початку 90-х рр.. відсоток громад віруючих збільшився тут з 24,7 до 49,3; тільки за 1996-1998 рр. тут було утворено 1723 громади, що у 4,3 рази більше ніж у західних областях [4,382].

Загалом, регіональні відмінності у конфесійній конфігурації та насиченості релігійними організаціями в Україні у період її становлення як незалежної держави

Pytania. Odpowiedz! Hipotezy: nauka XXI stulecie

були помітними, але на кінець 90-х рр. XX століття виявляється тенденція до поступового вирівнювання темпів приросту та чисельності організацій традиційних конфесій, хоч домінування західного регіону ще зберігалось. У цей період найбільш численними та впливовими залишилися традиційні християнські конфесії - православ'я, католицизм та протестантизм.

При цьому, незважаючи на існуючий у православ'ї розкол, воно було найвагомішою складовою релігійного життя. Спостерігається активне відродження Української Греко-Католицької та Римо-Католицької Церков, а головною тенденцією, притаманною цим церквам, було поширення їх впливу на східні регіони України.

Характерним же для розвитку протестантизму був поступовий перехід більшості протестантських конфесій до церковного статусу та їх подальша соціалізація.

Таким чином, важливою рисою релігійно-церковного відродження України було поновлення релігійних напрямів, заснованих національними меншинами (так, найбільш впливовими з них є організації іудеїв та мусульман), для кожної з яких характерним є орієнтація на релігійні центри за кордоном. Тому єдиної церковної структури в Україні вони не набули, хоча вони і здійснюють активну культуру та позакультурну діяльність.

Велике значення набувають також і неорелігійні течії, які були привнесені в Україну іноземними місіонерами та не спиралися на вітчизняні культурно-релігійні традиції.

При цьому можна відмітити, що у конфесійній діяльності неорелігій протягом кінця XX - початку XXI ст. з'явилися позитивні тенденції: позбавлення екстремізму, інституалізація та соціалізація громад. У цей період важливим є також і активізація євангелізаційно-місіонерської та видавничої діяльності більшості релігійних організацій, спостерігається збільшення кількості культових будівель, швидко розвивається професійно зорієнтована та загальнопросвітницька релігійна освіта.

Негативним проявом релігійного відродження зазначеного історичного періоду стали міжконфесійні конфлікти, які, маючи історичні корені та підсилені сучасною політичною й соціально-економічною ситуацією, набули характеру загальнодержавної проблеми. Так, найбільшого розмаху та гостроти досягли православно-греко-католицький та міжправославний конфлікти, які відбуваються на тлі соціально-політичного протистояння різних політичних партій України.

Відтак, актуалізується ідея створення єдиної української помісної православної церкви як засобу вирішення міжконфесійних конфліктів, хоча ця ідея не знайшла своєї практичної реалізації, оскільки УПЦ - МП сприймає себе правоприемницею православної церкви колишнього СРСР. Відтак, і отримання автокефалії, ідея якої знаходиться в основі розколу, також не була вирішена через принципові розбіжності у поглядах конфліктуючих сторін [5, 24-26].

На наш погляд, вирішення зазначених актуальних проблем церковно-релігійного відродження України потребує аналізу географічного аспекту цього процесу з диференціацією так званого релігійно-географічного району (РГР). Як зазначає А.С. Ковальчук, релігійно-географічний район - це регіон України, на території якого проявляються стійкі специфічні ознаки (властивості, особливості) релігійної сфери, що сформувалися під впливом історичних та сучасних чинників і які відрізняють його від інших регіонів.

У склад РГР входять такі елементи територіальної структури релігійної сфери, як релігійно-географічні вузли, центри і ядра та пункти, в основі яких покладається функціональна неоднорідність корінних ланок концентрації релігійного життя, їх територіальне поєднання та функціональні зв'язки, а також територіальне поєднання самих поселень [6, 99-100].

За дослідженнями А.С. Ковальчука, нині можна говорити про 9 релігійно-географічних районів України: галицький, західно-волинський, закарпатський, буковинський, волино-подільський, центрально-північний, центрально-південний, кримський, східний [7,96-122].

Відтак, зазначене вище дозволяє дійти певних висновків.

Україна є і була протягом останніх майже 1000 років поліконфесійною, але одночасно-монорелігійною(переважнохристиянською)країною.Прицьомунайбільш істотні закономірності і історичної, і сучасної територіальної організації релігійної сфери в Україні є тотожними. В історичній географії уніатської (греко-католицької) церкви виділяються дев'ять етапів, об'єднаних у три періоди: "волинсько-київський", "києво-галицький" і "галицький, що відображають поширення греко-католицизму на українських історико-географічних землях в окремі часові періоди.

Важливим є також і те що за масштабами поширення і чисельністю в Україні панують традиційніхристиянськінапрями:православ'я,католицизм,протестантизм. Проте відносно динамічно зростають позиції нехристиян (зокрема традиційних для українських земель мусульман та іудеїв) і неорелігійних (нетрадиційних для України) течій. Всього в Україні діє понад 100 конфесій, релігійних течій і напрямків. Кожна з конфесій має свої функціональні особливості, тому тільки виважена неупереджена конструктивна оцінка діяльності кожної із них є єдино правильною [8,146].

Суттєвим є також і те що релігійні течії і конфесії в Україні доцільно класифікувати як за кількісними, так і якісними ознаками (за поширеністю, кількістю релігійних організацій, національно-етнічною ознакою, часом появи на українських землях, динамікою питомої ваги релігійних організацій, рівномірністю поширення).

Динаміка територіальної організації релігійної сфери України визначають як і суспільно-географічні, так і природно-географічні чинники. При цьому суттєвою особливістю релігійної сфери є те, що на її функціонування і територіальну організацію значний вплив має індивідуальний (особистісний) чинник. При цьому Україну можна поділити на 9 релігійно- географічних районів, кожний з яких характеризується специфічною сучасною релігійно-конфесійною ситуацією та історичними особливостями розвитку релігійної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белікова Н.Ю. Проблема національної церкви в Україні // Наука. Релігія. Суспільство. Збірник доповідей V-ї міжнародної науково-практичної конференції "Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості", Донецьк, 21 травня 1999. - Донецьк, 1999. - С.38-40.
2. Дані Державного департаменту у справах національностей та релігій. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2014 року) / risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/.

Pytania. Odpowiedzi. Hipotezy: nauka XXI stulecie

3. Белікова Н.Ю. Міжконфесійні конфлікти в Україні та пошук шляхів їх подолання // Наука. Релігія. Суспільство. - 2000. - № 2 . - С16-22
4. Історія України: Нове бачення. У 2 т. / Під ред. Смолія В.А. - К.: Україна., 1996. - Т.2. - С 382.
5. Ковальчук А.С. Структура географії релігії // Український географічний журнал. - 1998. - № 1. - С.24-26.
6. Ковальчук А.С. Конфесії на Волині: історична ретроспектива та сучасний стан // Українська національна ідея: історія і сучасність: Наук, зб.- Житомир: Журфонд, 1997.-С. 99-100.
7. Ковальчук А.С. Релігійні організації в Україні на порозі ХХІ століття: тенденції територіального розвитку // Молода нація. - 1999. - №11. - С.96-122.
8. Крушинський В.Ю., Левенець Г.А. Історія України. Події. Факти. Дати. - К.: Зодіак, 1993. - С. 146.